

TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE BİLGİ ORTAMININ GELİŞTİRİLMESİ ANASORUNU*

Prof.Dr.Mehmet Rami AYAS

Konuşmanın başlığı: Türkiye'de eğitim ve eğitici bilgi ortamının geliştirilmesi. Konuya tamamiyle yaşanmış görgülerden bakıyorum. Ancak, hareket noktamın bir felsefî yönü var. Günümüzün insan felesefi, özellikle de Nicolai HARTMANN'ın ontolojik insan felsefesi. Bu felsefe insanın çok boyutlu yapısını ve bu yapının heterogen olduğunu fenomen temelinden hareket ederek tesbit ediyor. İnsanı öteki canlılardan ayıran tamamiyle insana özgü nitelikleri ortaya koyuyor; işliyor. İnsanın onlarsız düşünülemediği bu niteliklere insanın varlık şartları diyor. İnsanla ilgili bilgi dallarını da, insanın varlık yapısıyla bağlantısız biçimde davranırlarsa havada kalmış sayıyor. Ben de bu bağlamda insan bilimlerinden insanlar arası olgu ve olayları ele alan bir toplumbilimi çerçevesinde insanla ilgili bellibaşlı görünüş alanlarından birine, eğitim dediğimiz gerçeklik alanına bakıyorum. Ve bu alanla ilgisi olanların bildikleri tesbitleri sunuyorum.

1. Her bireyin kişilik olma sürecinde yaşadığı olgu ve olaylar, kişilerarası yakınlaşma ve birlik olma ya da uzaklaşma ve ayrılma; farklı biçimlerde topluluk yapılaşmaları ve işlevleri; insan varlığının çeşitli

* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nce düzenlenen Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi (24-28 Eylül 1990)'nde sunulan bildiri

boyutlarıyla katıldığı görünüşler; bir ya da değişik yön ve hedeflerde karşılıklı etkileşmeler ve biçimlenmeler; hep eğitim alanında birleşip gerçekleşmektedir. Eğitimin en yetkin aşaması, bireyi kişilik kılan yetiştirme durumları olmakla birlikte; toplumbilimi açısından eğitim, her şeyden önce bir toplumsal işlemdir; her birey kişiliğini içinde bulunduğu topluluk yapısıyla bağlılıkta ediniyor. Bireyin varoluşu, varlığını sürdürmesi süreci, tamamiyle bir eğitim süreci olarak görünmektedir.

2. Eğitim'in az çok farklı tanımlarının yapılmış olduğunu bilmekteyiz. Burada, bir Alman eğitimci Ernst KRİECK'in tanımına değinmek istiyorum. KRİECK, "Zihinsel çevreden gelen karşılıklı etkilerin meydana getirdiği her çeşit şekillendirme ve yetiştirmeğe" eğitim adını veriyor. İnsan yetiştirmenin her çeşiti ve bütün bir kültür sürecini içeren bu karşılıklı etkilerde, bir sınırlandırma ya da bir tercih sözkonusu değildir. Nedeni ve amacı ne olursa olsun, insandan insana her etki, ona mâruz kalanlarda bir değişikliğe, bir şekillenmeğe yol açtığı sürece eğitim kavramı kapsamında yer alıyor. Karşılıklı etkileşme içinde topluluğun her ögesi hem özne hem de nesne, hem eğiten hem de eğitilen kişi durumunda bulunuyor. Etkilerin karşılıklı ilgi ve genişliğini KRİECK, "Herkes herkesi her zaman eğitmektedir" diyerek belirtiyor. Böylece, etkilerin sık örülmüş dokusu olan eğitim gerçeği, insanın varlık yapısından başlayarak işlenen bio-psişik yapı görünüşleriyle birlikte, insanlar arası ilişkiler alanına doğru uzantılarla maddi-manevi kültür dünyası görünüşlerini ve onlardaki değişimleri kuşatmakta.

İnsanın gözlemlenebilen temel niteliklerinden biri de, onun amaç güden niteliği olduğundan, bireyin kendi içindeki olup biten değişimlerden tutunuz da, görünen davranış değişikliklerine varıncaya dek, ister olumlu isterse olumsuz olarak yorumlansın; insanın eğitimi, istendik ve amaçlı bir değişim süreci anlamında anlaşılabilir. Dolayısıyla eğitim, öğrenme süreciyle özdeş bir anlam taşır. Yapıp ettiklerimiz, bildiğimiz her şey ister şartlanma, ister deneme-yanılma, isterse kavrama ya da farkına varmadan öğrenme şeklinde olsun algılama ve tecrübe sonucu öğrenilmiş şeylerdir. Öyleyse, (bilindiği üzere), öğrenme, yapıp etmede, davranışta bir değişiklik meydana getirme, daha doğrusu yeni davranışlar kazanma

demektir.

3. Buradan, konumuzun başlığında yer alan bilgi kavramına geçiyorum: Bilgi, bilgi teorisi bakımından nesnelere yani varolan şeyler ile özne arasında olup biten bir relasyon olarak tanımlanabilmektedir. Antropoloji bakımından özne-nesne arasında gerçekleşen bu bağ, somut insanla onun somut dünyası arasında bir bağ şeklinde anlaşılabilir ve bizi yaşamın derinliklerine, yaşam ilişkilerinin içine götürmektedir. Böylece, bilginin ağırlığı insan üzerine, yani bilginin yaratıcısı üzerine kaymaktadır. Bilgi, insanın varlık temelinde, varlık yapısında yeri olan bir alan, insanın varlık şartlarından biridir. İnsanın öteki eylemlerini canlandıran bir temel eylemdir. İnsanın bütün varlık alanlarıyla örülmüş olan bilgi ile bu varlık alanları arasında karşılıklı bir ilişki var. Dolayısıyla, bilginin niteliği; insanın kendini, dünyadaki rolünü nasıl anladığına, dünyayla ilgili görüşüne bağlı.

4. Sayın meslektaşlarım; işte, böyle bir içerik taşıyan bir araştırmacı gözle bakışlarımı Türkiye'deki bilgi ortamına çeviriyorum.

Eğitimin, özellikle örgün eğitimin bilgi temellerini görmek, yakalamak istiyorum. Ve onlarla bağlılıkta, insan ilişkilerini anlamağa çalışıyorum: Yetişmekte olanlar Türkiye koşullarında neleri bilebiliyorlar, ya da neleri bilebilmek imkânına sâhipler?

Bunu öğrenmek için öncelikle kütüphanecilik çalışmalarına başvurmak gerekiyor. Bilindiği üzere, Türkiye Bibliyografyası bu konuda başlıca kılavuzdur. Ayrıca, fakültelerin yayın listelerini gözden geçiriyor; bakanlıkların yayınlarını, serbest yayınevleri ile ilgili yayın haberlerini izliyorum. Üniversitelerin değişik fakültelerindeki öğretim elemanları ve öğrencileriyle görüşüyorum bu konuda. Kitapçıları dolaşıyorum. Dış ülkelere gidip gelme kolaylığı bulunmadığından, herhangi bir yabancı dilde çeşitli bilgi dallarıyla ilgili yayınları izlemek ve tesbit etmek bakımından aynı uygulama, yani yayın kataloglarına, özellikle büyük hacimli yıllık yayın kataloglarına başvurmakla bilgi edinebiliyorum.

Bu işi, küçük çapta, ilkin felsefe ve sosyoloji kuramları alanında yapmağa çalıştım. Basit bir karşılaştırmayla bile, fakültelerimizdeki

öğretimin ne kadar yetersiz olduğunu görmek, anlamak güç değildi.

Bu türlü bir öğretimle gençlerdeki arayış ve davranışlar arasında ne gibi bağlantılar bulunabileceği araştırılabilirdi. Bu çaba ile tesbit etmiş olduğumu sandığım bir durumu, 1984'de Erzurum'da düzenlenen I. Felsefe ve Sosyal İlimler Kongresi'ne Türkiye'de felsefe ve sosyal bilimler öğretiminin yaratıcı bir öğretim olmadığı aykırı düşüncesiyle, tartışılmak üzere sundum. Sonra, Üniversite Gençliğinin Zihin Hayatı adlı yazıyla aynı konuda tesbitlerde bulunmağa çalıştım.

5. Üretici-yaratıcı öğrenimden söz etmek kolay da; yalnız, sözünü etmekle öğrenim yaratıcı olmuyor ki! Yaratıcı bir öğrenimin bilgi birikimi ve o alanda son bilgileri veren bir öğretimle olabileceği her zaman doğrulanabilecek bir gerçeklik. Yaratıcı olmanın sözkonusu edildiği herhangi bir bilgi alanında, öğretenlerin (onları) bilmesi yetmiyor; öğrencilerin de bir konu hakkında bilgi edinmek'ten çok, o ortama sahip kılınmaları gerekiyor. Bilgi ortamı yetersiz ise, öğrencilerin hocaları yoluyla bir konu hakkında edindikleri bilgi ile o alanda yaratıcı olabilmeleri güçtür. Sözgelisi, toplumbilimsel işlevsellik konusunda Talcott PARSONS (1902-1979) hakkında bilgi verdiniz sonra işlevselliğe karşı çatışma kuramlarından söz ederek Lewis A.COSER (1913-), Ralf DAHRENDORF (1929-) ve C.Wright MILLS (1916-1962) in çalışma ve görüşleri hakkında da bilgi verdiniz. Öğrenci de bunları öğrendi; mümkünse başka kitaplardan da bu konuda birazcık bilgi edindi; ama, elinde onların eserleri yok. Onları da okuyup; okuyarak düşünmek, bir bilimsel heyecan duymak, bütün varlığıyla daha çok öğrenmek tutkusu ve yaratıcı olabilmek duygusundan yoksun.

İşte Profesör Mahmut TEZCAN'ın dün sunduğu, ortaya koyduğu, Eğitim Sosyolojisi'nde Yeni Akımlar. Çok ilgi çekici bir konu. Diyelim ki ben öğrenciyim. Bunlar benim için yeni bilgiler. Daha fazla bilgi edinmek istiyorum. Önce o dilleri öğren, sonra da kitapları bul, oku mu diyeceksiniz?

Böylece, öğrenci kaç dil öğrenmek durumunda kalacak! İngilizce,

Fransızca, Almanca vb. Yoksa yalnız İngilizce mi öğren diyorsunuz? Çünkü, çeşitli dillerde yazılmış kitapları İngilizceden okumak mümkün. Öyleyse, bu işi siz neden yapmıyorsunuz? Başka bir deyişle, Türkçe neden felsefe ve bilim dili olamıyor? Bir aşağılık duygusunun bizi gönüllü bir kültür sömürgeleşmesine götürdüğünü söylersem; acaba, büyük bir kusur mu işlemiş olurum?

6. Bütün çağların en hızlı değişmelerinin izlendiği günümüz dünyasında, gelişmiş denilen ülkelerin sanayi ötesi, bir başka deyişle de bilgi toplumu dönemine girmiş bulunduğunu görmekteyiz. Nitekim, sanayi dönemini henüz yaşamakta olan ülkemizde Kültür Bakanlığı'mız 1990 'ı Bilgi Yılı ilân etmekle, bir sıçrama yapmak isteğini gerçekleştirmek niyetini duyurmakta gibidir. Türkiye hızla sanayileşmektedir; yüksek teknoloji ülkemizde gerçekleşmek üzeredir. Bir de güçlü bir atılımla bilgi toplumu dönemine geçebilirsek 21. yüzyılın birinci derecede ağırlıklı ülkeleri arasında yer alabileceğimiz ümidi yaşanmaktadır. Ne var ki, bütün insani varlık alanlarımızla sık örgülü bir görünüşler dünyası olan bilgi dünyamızın bu bakımdan oldukça eleştiri götürür olduğu da ortadadır.

Gerek felsefî, gerekse bilimsel bilgi yönünden, hattâ kendi öz kültür kaynaklarımızın yaşanan bilgi bağlamında yer alması bakımından ne denli yetersiz olduğumuzu tekrar etmek zorundayız.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın, gene Bakanlıkça 1940'lı yıllarda yayınlanmış birçok çeviri eserlere yer veren ve bunlara yeni bazı çeviri ve telifler eklenen yayınları; ayrıca, Kültür Bakanlığı'nın yayın faaliyetleri takdirle anılacak çalışmalardır. Ama, bütün bunların yeterliği tartışılabilir. Düşünce ve bilim alanlarında yaratıcı bilgi edinme ve bilgi üretme yönünden yetersizlikleri; büyük eserlerin, kaynak eserlerin devde kulak denecek derecede bile olmadığı ileri sürülebilir. 1940'lı yılların çevirilerinin yeniden yayınlanmasındaki yararı belirtmekle birlikte, onları ilk kez yayınlanmış gibi saymak da doğru olamaz.

Milli Eğitim Bakanı sayın Avni AKYOL'un *Göreve Başlama*

Mesajı'ndaki, "2000'li yıllara hazırlayacağımız çocuklarımızı, geçerliğini yitirmiş, faydasız, temelde ezber dayalı ve yaratıcı gücü körletici ölü bilgilerle doldurmak yerine; onlarda mevcut üretici ve yaratıcı güçleri geliştirici ve objektif gözlemlere, araştırmalara ve denemelere dayalı bir öğrenme ve öğretme sistemini bütün unsurlarıyla okullarımıza yaymak durumundayız. Aksi takdirde yarış dışı kalmaya mahkum olacağımızı unutmamalıyız" ifadelerine katılmamak mümkün değildir. Ancak, ülkemizdeki bilgi temellerinin üretici ve yaratıcı güçleri geliştirici nitelikte bulunmadığını, herhalde, kendileri de bizden iyi bilmektedir. Bilginin güç verici nazari temelleri bilinmeden, yaratıcı olunamayacağı da yine mâlumlarıdır. Bu yönde eserlerin dilimize kazandırılması için sistematik çeviri çalışmalarını; Arap harfleriyle Türkçe yazılmış bilgi kaynaklarımızın da gün ışığına çıkarılmasını beklemek durumundayız.

Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin kurucularından Prof.Dr.Bedi Ziya EGEMEN, 1950-1951 Öğretim Yılı başında, o günkü Milli Eğitim Bakanı'nın bir konuşması dolayısıyla, *Yeni Sabah* (12nci yıl, No. 4274) gazetesinde yazdığı bir yazıda, örgün eğitimin hemen herkesçe bilinen bir gerçeğine değiniyor, "Terbiye ve öğretim müesseselerine ruh ve hayatiyet veren, onları millî ideallerimize uygun gençler yetiştirecek bir seviyeye yükselten başlıca unsur öğretmendir" diyordu. Öğretmenin, üretici ve yaratıcı güçte bir yetiştirici olabilmesi için, herşeyden önce, bilgi yoksulu olmaktan kurtarılması; bir yandan, derin düşünme ve bilimin tarihsel verileriyle donanması, öte yandan da değişmekte olan dünyanın kuramsal bilgi ve araştırmalarıyla desteklenmesi gerekir. Kitaplarla desteklenmeyen, okuma alışkanlığı olmayan öğretmenden fazla bir şey beklenemez.

7. Tarihin değişik çağlarının birarada yaşanmakta olduğu ülkemizde, gelişmekte olan toplum kesimleriyle bütünleşmede güçlükler var. Gelişmeğe, değişmeğe karşı direnme çevrelerinde, değişme süreçlerinin yorum ve değerlendirmeleri, değişme ve gelişmelere karşı yoğunlaştırılan tepkisel gelişmeler, endişeler, yetişmekte olan kuşaklara aktarılmaktadır.

Bu türlü etkiler bugün örgün eğitim-öğretim çevrelerinde bile ağırlığını duyuracak bir nitelik kazanmıştır. Ülkemizde sanayi ve yüksek teknoloji gelişirse, bu çeşit görünüş ve etkileşmelerin ortadan kalkacağını sanmak ise, çok tartışma götürür.

Ancak sağlıklı bir ilk ve ortaöğretim, yükseköğretimi daha verimli kılabilir. Biraz önce değindiğim gibi, yükseköğretim kuruluşlarının, üniversitelerimizin de sağlıklı, yaratıcı bilgi ortamını oluşturan bilgi temellerine sahip olduğu söylenemez.

Bakanlıklarca, üniversitelerce bilimsel araştırmaların desteklendiği şu sıralarda; yanlışlanmasını dilediğimiz bir varsayım olarak, araştırmalar için bile yeterli bilgi ortamının oluşmamış olduğu görüşü ileri sürülebilir. Türkiye'yi "muâsır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak" hedefi gösterildiğinden beri, o hedefe ulaşamadığı gibi; artık, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak sözü edilir olmuş; yine de gerekli bilgi ortamının sistemli bir şekilde oluşturulması ihmal edilmiş bulunmaktadır.

8. Örgün eğitimden yaygın eğitime doğru genişleyecek bir bilgi ortamı için, tarihsel kimliğimizin bilincini sağlayan öz kaynaklarımızla, çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracak ve ona katkılarda bulunduracak felsefe ve bilim dallarındaki gelişmelerin itici güçleri olan eserleri dilimize çok yönlü ve düzenli bir biçimde kazandırmak zorunluluğu vardır. Bunun için de, özellikle yabancı diller bölümleri ve oralarda yeterli sayıda yabancı dil öğretim elemanları bulunan üniversitelerde sırf bu amaçla yabancı diller fakülteleri açılması ve Tercüme Bürosu'nun yeniden, çok daha geniş çapta kurulup, vakit geçirmeden işlerlik kazandırılması önerilebilir. Türkçe'nin de felsefe ve bilim dili olarak işlenmesi yanısıra, yabancı diller boyunduruğundan kurtarılması; ülkemizde yalnız Türkçe ile hem de gerçek anlamda yükseköğretim yapılması böylece gerçekleşebilir. (25.09.1990)

KAYNAKÇA :

ASTER, Ernst von, *Bilgi Teorisi ve Mantık*, çev. Macit GÖKBERK, İstanbul, 1945

BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Eğitime Giriş*, Ankara, 1989.

BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1990.

BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, İstanbul, 1984.

EGEMEN, Bedi Ziya, *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Ankara, 1965.

GUILLAUME, Paul, *Psikoloji*, çev. Refia ŞEMİN, İstanbul, 1970.

MAUS, Heinz, *A Short History of Sociology*, London, 1962.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, *Felsefi Anthropoloji*, İstanbul, 1971.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, Ontolojik Esaslara Dayanan Felsefi Antropoloji Hakkında Düşünceler, *Felsefe Arkivi*, Cilt IV-Sayı 2, İstanbul, 1959.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin, Felsefi Antropoloji Işığında Sosyoloji, *1979 Yılı Sosyoloji Konferansları*, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1979.

SZACKI, Jerzy, *History of Sociological Thought*, London, 1979.

VARIŞ, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara, 1981.